

Ferencsel, Szakasits Árpáddal, a Békepárt és a nemzeti ellenállás vezetőivel. Emlékezőseinek irodalomtörténeti értéke van, beszámolója a magyar ellenállásról kialakított történeti képet teszi gazdagabbá és hitele-

sebbé. Az ő sorsának is a történelmi jelenlét, sőt a történelmi eseményekben való cselekvő részvétel adott értelmet, tanúvallomásának ezért különös értéke van.

Pomogáts Béla

SZÜCS JENŐ: NEMZET ÉS TÖRTÉNELEM

Tanulmányok. Bp. 1974. Gondolat K. 669 l. (Társadalomtudományi Könyvtár)

Roppant gondolat- és adatgazdagság jellemzi a könyvet. Kilenc tanulmány, hadd tegyük mindjárt hozzá: kitűnő szerkesztésben, egymásból következő, egymásra épülve és egymást építve, jóllehet nem is a keletkezés időrendjében. Az egységesség érzetét kelti az is, hogy a közölt írások az első megjelenéshez képest modorukban némileg közéleteteggé egyszé, és a vitatkozó esszé képét öltötték. Persze, sokkal inkább gondolati egységről van itt szó, és nem a formáéről. Az olvasó élménye elsősorban abból fakad, hogy Szücs segítségével egy kristálytisztán kidolgozott eszmekörbe léphet be, amelyből világos rálátás nyílik történelmünk olyan problémakörére, melyek máshonnan zavarosnak, kényesnek, megközelíthetetlenül bonyolultnak látszanak.

Vitairat a könyv, részben bevallottan, részben önkéntelenül, sőt, alapállásánál fogva óhatatlanul harcol hibás megrögződések ellen, még azokban a cikkeiben is, melyek nem épp ezek ellen íródtak. Cáfol is, meg a valós tartalom fölfedezésével igyekszik is egységesíteni némely terminusokat, vagyis megmagyarázza a szétében használt és soha célba nem találó fegyverek szerkezetét, funkcióját, használatuk körét és módját. A szerzőnek olyan egyértelműen igaz van, hogy nem tudható, mit lehet ezen nem érteni, mit lehet itt tovább vitatkozni. Egyetlen lényeges részlete sincs, ami ellenkezést válthatna ki. Éppen csak maga az induló alap, a vita. Ugyanis ezért kénytelen azt a csatamezőt választani, melyen ellenfelei állnak, kénytelen ugyanazokat a terminusokat használni, amiknek használhatatlan — vagy csak másutt és más összefüggésben használható — voltát magyarázza. Mintha egy talaj ingoványos voltát bizonyítandó, maga is ráállna. Közölt cikkei a tanúság rá, hogy érveit máris félreértik. Így lesz aztán tele az egész kötet idézőjelszavakkal, jelezvén, hogy a szónak nem az a tartalma, amit értünk rajta, vagyis hogy a szerző tudja, mit kellene értenünk, de kénytelen hamis jelentéssel használni.

Miért ne lehetne még egy ásónyommal lejjebb menni, oda, ahol talán valóban szilárd a talaj, és elkezdni az építkezést előlről, ahelyett, hogy az ingoványra állított düledező

épületet sziklába alapozott pillérekkel óvni az összeomlástól?

Van egy fogalmunk, a társadalom, aminek tartalma, használata a marxista történetírásban és köztudatunkban is egységes, amire régebbi századokban sem rakódtak a csak átmenetileg igaz vagy teljességgel hamis értelmezések rétegei. Miért ne lehetne ebből kiindulni? A „magyar társadalom” kifejezés minden időpontban egyértelműen határoz meg egy történetileg kialakult termelő emberi közösséget, mely befelé kisebb, szervesen egymáshoz illeszkedő csoportokból áll, kifelé az emberiségnek képezi ugyancsak szerves részét. Tudjuk róla, hogy hosszú időn keresztül meghatározott termelési viszonyok között él, hogy tovább, többé-kevésbé jelentős, hosszabb-rövidebb ideig állandó belső és külső viszonyok jellemzik. Ezek lehetnek etnikaiak, politikaiak, vallásiak, nyelvek, kulturálisak, gazdaságiak és így tovább. Véleményem szerint ez az egyetlen szilárd alap, amire építeni lehet. Természetesen önmagában az ég-világon semmit sem magyaráz meg, de biztos kiindulópontot ad minden további vizsgálathoz, és garantálja, hogy ezek azonos nevezőre kerüljenek, akár a legáltalánosabb kérdéskörre irányulnak is, akár a legapróbb mozzanatra. Erről az alapról kiindulva vizsgálható — például — mindjárt az egyik alapvető kérdés, hogy mi a kritériuma e magyar társadalomhoz való tartozásnak. Egyértelműen megállapítható lesz, hogy a beletartozás egyedüli meghatározója a magyar társadalom termelési rendszerébe való beilleszkedés, akár egyénről, akár csoportról van szó, függetlenül attól, hogy etnikailag, nyelviileg, vallásilag, területileg vagy bármilyen más szempontból mi jellemzi az illető csoportot, személyt. Erről az alapról vizsgálhatók azok a kapcsolatok, melyek az emberiséget alkotó egyéb társadalmakhoz — törökhöz, osztrákhöz, románhoz — fűzik. Vizsgálható, hogy egyes osztályai, rétegei, csoportjai egymás között milyen politikai, gazdasági, területi, kulturális kapcsolatot tartanak egy-egy időszakban, melyik osztály, melyik réteg, akár személy is, milyen funkciót tölt be az említett struktúrában. Felvethető a kérdés, hogy a magyarság mint nyelvi és etnikai

alakulat, hogyan illeszkedik ehhez a termelő magyar társadalomhoz: könnyen megállapítható, hogy a magyarság egy része kiesett ebből, amikor az „őshazában” maradt, amikor Bukovinába települt, amikor Amerikába vándorolt ki, vagy amikor egy másik államhatár mögé került, kiesett ebből a társadalomból, még ha koponyaalkata egyenest Árpádét formázza is, még ha szebben beszél is magyarul, mint Pázmány Péter. És így tovább, a legjelentéktelenebbnek látszó részletig, melynek azonban — elvileg — feltételül bele kell illenie a legáltalánosabb fogalom körébe. És csak e fogalomkörbe illesztve válik lehetővé a jelenségek minősítése, amiről Szűcs Jenő rendkívüli erudícióval és szellemességgel bizonyítja: jelenleg használt fogalomkörünkben képtelenség. Remekül bizonyítja, hogy megrögzött fogódzóink, a haladás, a hazafiság, a nemzeti fejlődés hamis viszonyítási pontok, nem minősítő értékek, s ilyenén való használatuk rengeteg zavart okoz. Fejtegetéseivel nemhogy vitatkozni nem lehet, de érvei számát, ezrével szaporíthatnánk.

A problémát azonban — a fentiek szerint — elsősorban nem is abban látom, hogy maguk a fogalmak nincsenek kellőképpen tisztázva, illetve, hogy a tartalom változik, de a nyelvhasználat (a tudományos terminológia) nem alkalmazkodik ehhez, hanem inkább abban, hogy ugyanazon dolog különböző tulajdonságait önálló dolgokként kezeljük, párhuzamba és ellentétbe állítjuk egymással. Ilyenféle kérdéseket teszünk fel: mi a nagyobb egység, a magyarság vagy a nemzet? az ország vagy a haza? Mi a jobb, a hazafiság vagy a haladás? Mintha az asztal barna színét és szögletes alakját vetnénk össze, és az egyiket a másik következményének vagy ellentétének tartanánk. Haza és haladás. Mi köze e két gyakran összekapcsolt, belső lényegében azonosnak tűnő, szimpátiikus fogalomnak egymáshoz? Így — közvetlenül — semmi. Ugyanazon magasabb dolog tulajdonságai ezek, egyik annak térbeli kiterjedését jelöli, a másik mozgásának irányát. Amíg pedig illogikus rendszert használunk, hiába tisztázzuk a fogalmakat, hiszen ebben a rendszerben a legvilágosabb fogalom is újra zavarossá fog válni. Ezért nem tudok egyetérténi Szűcsnek a „nemzeti nihilizmus” veszélyességét alábecsülő fejtegetésével. Itt üt vissza, hogy az ellenfél csatamezején vette föl a harcot. Erről a mezőről nézve a nacionalizmus és a „denacionalizálás” ellentéteseknek látszanak, holott a kettő nyilvánvalóan azonos és egyformán veszélyes. Mindkettő úgy állítja be a történelem tényeit, mintha azok megítélés kérdései volnának, mintha a „történelmi igazságszolgáltatással” a lovasgíasság szabályai szerint rendezni lehetne a magyar történelem dolgát. Ugyan, mi haszon származnék a kémia tudományából, ha meg-

vető szavakkal nyilatkoznék a rozsdáról, és szimpátiáját fejeznék ki a megtámadott vas iránt? Milyen haszna lehet annak a történettudománynak, mely felsorolja a feudális uralkodó osztály bűneit? A kémia nem különböztet meg jó és rossz vegyületeket. Kimutatja tulajdonságaikat, feltárja az általános törvényeket, és a törvények ismeretében hasznosítja a vegyületek tulajdonságait. A történettudománynak, ha egzakttá és használhatóvá akar válni, elsődrendű feladata a tények és az összefüggések feltárása lehet. Ne felejtsük el azonban, hogy a történettudomány nem alkalmazott tudomány, aligha lehet feladata, hogy eredményeit önmaga hasznosítsa is azonnal. Ezt nyugodtan rábíthatjuk a filozófiára, a politikára, a művészetekre és az egész közösségre. Mégsem tagadható azonban, hogy a történetírás fél lábával mindig az etika talaján állt, és nem oktanalun: az olvasó mindig megkövetelte, hogy a feltárt tényeket erkölcsi szempontból értékelje is. Az objektivitás lehetőségét a marxista ideológia is tagadja. Ha pedig a történetíró nem utasíthatja vissza az erkölcsi ítéletmondás kötelezettségét, meg kell keresnie azt a viszonyítási alapot, melyen a tények mint etikai tények állíthatók egymás mellé, úgy azonban, hogy történelmi tény voltuk se kerüljön homályba.

A társadalom elsősorban termelő struktúra, eredendő, állandó és feltétlen egységet csak mint ilyen mutat. Minden más jellemzője erre alapuló másodlagos jellemző. Ha az elsővel összehangzik, akkor terjed, erősödik, általánosul, és bekövetkezhet egy olyan stádium, amikor ideiglenesen maga is általánossá válik. Lehet, hogy kezdetben csak egy csoportra volt jellemző, mert e csoport e tulajdonsága révén illeszkedhetett be az egészbe. Később, a viszonyok változával, más csoportoknak is föl kell venniük e tulajdonságot. Ilyen például a nemzeti jelleg is, ami a középkorban a társadalom egy részét jellemezte csak. Szűcs Jenőtől tudjuk, hogy ez a rész a nemesség volt. Miért? Mert a jobbágyság külső és közvetlen kényszer folytán enélkül is beleilleszkedett a magyar társadalom termelési struktúrájába. A nemesnek — szubjektíve — lehetősége lett volna, hogy kiválgék abból, objektíve azonban mégsem, és nem is vált ki, hanem maga is beilleszkedett. A nemesség magyar nemzet volta ez időben azokat a nem látható, nem direkt kényszerítő körülményeket fejezi ki, melyek a beilleszkedést tőle is megkövetelik. Amint fölszabadul a jobbágyság egésze, amint megszűnik a külső kényszer, abban a pillanatban nemzetté válik a korábbi jobbágyság is. Ugyanígy terjed a haza érzelme és fogalma a legszűkebb páttriától az államhatárig (ezt is Szűcs Jenőtől tudom) abban az ütemben, ahogy a termelési egység önellátó paraszti

gazdaságból, feudális földbirtokból országgá válik. És amikor már országnál is nagyobb termelési egységek körvonalai bontakoztak ki, megjelent az internacionalizmus érzelme és fogalma. A magyar társadalom olyan ütemben vált nemzeté (a nemzeti jelző érvényének köre olyan ütemben bővült), amilyen ütemben a társadalmi termelés megkövetelte a politikai, nyelvi, kulturális egységet. Azok a csoportok, melyek valamilyen okból kívülrekedtek a most már kötelező magyar nemzeti egység keretein, azok egy másikhoz voltak kénytelenek csatlakozni. Azok a jellemzők, melyek — ellentétben a nemzettel — a társadalmi termelés szempontjából kevésbé lényegesek, esetleg károsak, mert nem idomulnak az alapvető változáshoz, azok esetlegesen maradnak, csak kisebb csoportra jellemzők, elsorvadnak, mint a pogány vallás a X—XI. századi átalakulás folyamán, vagy mint esetleg éppen a nemzet a jövőben.

Itt volna tehát egy olyan fonal, melyre belső történetünk dolgai felfűzhetők, hogy arányíthatók legyenek egymáshoz.

A társadalom részek összege s egy nagyobb egész része, legalábbis fogalmilag csak így határozható meg. Mi az a nagyobb egész, aminek a magyar társadalom részét képezi? Elvileg az emberiség. Ez azonban ma még inkább biológiai és kevésbé társadalmi fogalom. Általánosságban megállapítható, hogy az emberiség kialakulásától napjainkig a társadalmiasodás irányában mozog, a kis, szeparált közösségtől az egységes emberi társadalomban való egyesülés felé halad, már amennyire e roppant hosszú folyamat két vége látható. A közösségek egymásközi kapcsolatának köre a kezdetektől mindmáig fokozatosan bővül, és ma is ezt a tendenciát, tehát a befejezetlenséget mutatja. Az egymagában, párban, kiscsalásban élő ember már az induláskor elpusztult volna, a kis, önálló közösség azonban elegendő mindaddig a faj fenntartásához, míg a termelés ennek megfelelő alacsony szintje általában biztosítani tudja a közösségbe tömörült egyének életét, szaporodását, a természet által állított követelményekhez való alkalmazkodást. Az időlegesen adódó speciális nehézségek leküzdésére elegendő a közösségek átmeneti összeszövetkezése. Sőt, a terményfölösleg csekély volta nem is engedi a nagyobb közösség fenntartásához szükséges nem termelő intézmények megszervezését. Hogy e csoportok mikor kényszerülnek (és mikor válnak képessé) további tömörülésre, milyen szinten, milyen intenzitással, az a természeti körülményektől függ. A tágas sztyeppén évezredekig fenntartható a lovasnomád termelési mód, aminek folytatásához elegendő a törzsi-nemzetségi szinten álló közösség, elegendő ezek alkalmi társulása, ha erre szokatlan

körülmény kényszerít. A megélhetést a gyakorlatilag korlátlan terület biztosítja, a termelés népszaporulat által szükségessé tett bővítése a termelőeszközök változtatása nélkül, a felhasznált terület mechanikus növelésével megoldható, és ha a szükséges kapcsolattartás már nem lehetséges, a közösség kettéválik. Ilyen kedvező körülmények között magasabb szintű egyesülés nem következik be. Azokon a területeken, amelyek aránytalanul nagyok az eltartott népességhez képest (Afrika, Dél-Amerika őserdei, Océánia stb.), a termelőeszközök az ősidők óta napjainkig változatlanok, a társadalom kialakultsági foka hasonlóképpen. Ez azt jelzi, hogy a közösség önmagától nem hajlamos sem a konszociálódásra, sem a termelési mód változtatására, erre csak külső erő kényszerítheti. Ez a külső erő akkor válik érzékelhetővé, amikor a sztyeppén szűkké válik a népesség befogadására és eltartására. (A beszűkülés a népszaporulattól függetlenül is bekövetkezhet, ha a vándorló törzs — mint a magyarok — tágíthatatlan öbölbe kerül, melyből a visszatérés sem lehetséges.) Ilyen esetben a termelés bővítése csak a termelési mód változtatásával oldható meg, egyidejűleg szorosabb tömörülés válik szükségessé, mert az új termelési mód erősebb összeműködést követel. Egyiptomban, Kínában, Itáliában szigorúan szervezett állami keretek között él a lakosság, amikor néhány száz, ezer kilométerrel odább a törzsi közösség még megfelelő. A kérdés persze sokkal bonyolultabb, mint hogy itt a részletekre is kitérhessünk, vagy végigkövethessük a folyamat útját. A vándornépek jellegzetes tragédiájának okára is csak egy mondatban utalhatunk: a társadalmiasodás magasabb szintjének szükségé nem esik egybe a megteremtési lehetőségével. Számunkra elegendő annak megállapítása, hogy a társadalmi szervezetség mai nivójának kialakulása igen hosszú, a kezdetekig visszavezethető folyamat eredménye.

Ezt a folyamatot mindvégig a gazdasági, politikai, kulturális, vallási és egyéb kapcsolatok körének lassú bővülése, az egyes szálak erősödése és szaporodása jellemzi. A szálak összekapcsolódásának, persze, külön története van, minek során az eredetileg különálló közösségek egységes nyelvet, vallást vesznek föl, közösen ismernek el magukénak egy olyan eredethagyományt, mely kezdetben csak az egyiké volt. És így tovább. Mindez azonban alapvetően a termelés függvénye, és a szálak azon közösségek között erősödnek törvényszerűen és jellemzően, amelyeket a külső körülmények az élet fenntartásához szükséges javak előállításában egymásra utalnak. A szálak erősödése végül is egységes társadalom létrejöttéhez vezet. Így alakult ki — többek között — a magyar társadalom is.

A következőkben már e társadalmak kényszerülnek kapcsolatra lépni egymással, és a tendencia ismeretében föltehető, hogy a ma még különálló, de szemünk láttára erősödő szálakkal egyre szorosabban összefonódó nemzeti társadalmak valaha ismét egy magasabb egységben egyesülnek majd, s időben beláthatatlanul, de kétségkívül létre kell jönnie az egységes emberi társadalomnak is. És ez gyakorlatilag még fölmérhetetlen messzeségben van, amikor már a világűrben keresünk értelmes lényeket, hogy a folyamat majd évezredek múlva is folytatható legyen. Ez lehet az a vonal — ha úgy tetszik, értékrendszer —, melyre a magyar történelem eseményeit, a magyar társadalom alakulásának tényeit ráállíthatjuk. És ha a történet-tudománynak minősítenie kell, ez szolgálhat összehasonlítási alapul.

Ezzel a kifelé, az emberiség felé mutató társadalmiasodással párhuzamosan megfigyelhető egy befelé, a közösséget alkotó egyes csoportok felé mutató társadalmiasodás is. Vitathatatlan ugyanis, hogy a társadalmi szervezethez mai nivójának kialakulása is igen hosszú, ugyancsak a kezdetekig visszavezethető folyamat eredménye. Egészen „kihagyozva” így állíthatnám fel a tételt: a társadalmat alkotó egyes csoportoknak a társadalmi életben való részvétele a történelem folyamán fokozatosan demokratizálódik. Eleinte a társadalomban csak kizárólag mint termelő struktúrában játszanak egyenrangú szerepet, részvételük a társadalomban mint kulturális, politikai stb. közösségben egymáshoz képest feltűnően aránytalan és csak a történelem haladásával nivelálódik.

Igaz, hogy a társadalmi termelést az emberi lét alapvető feltételének, tehát az embert társadalom nélkül elképzelhetetlennek tartjuk, mégis, maga a társadalom történelmi kategória, amely nincsen készen abban a pillanatban, mihelyt a homo sapiens kiválik az állatvilágból. Csak csírájában van meg, lehetőségében, tendenciájában és szükségességében, abban a hajlandóságban, mely az egyént arra készíti, hogy társaival együttműködjék, még a természet parancsára, még közvetlenül a fajfenntartás ösztönének engedelmeskedve, és eleinte érezve, később egyre tudatosabban tudva, hogy saját adottságai-val csak ilyen módon alkalmazkodhat a természeti környezet által állított követelményekhez. A faj szaporodása és az alkalmazkodásnak még mindig az ösztönben gyökerező kényszere az, ami a termelés volumenét emeli, mechanizmusát bonyolítja, és egyre felismerhetőbbé is teszi, egyre magasabb szintre emeli a társadalmi létet, vagy inkább a lét társadalmi voltát. Az ókori gondolkodás még egyáltalán nem érzékelte azt, hogy társadalomban él.

A középkor és az újkor társadalmi egységének feszülő ellentétét dialektikus egységéből áll, a lakosság általában és jellemzően osztályokhoz és (nemzetiség, foglalkozás, vallás stb. szerint) más társadalmi csoportokhoz tartozik. Az ezeken kívül való lét lehetetlen, látszólagos, ideiglenes és távolról sem tipikus (remete, kalóz, hajótörött stb.). E társadalmat a belső ellentétek küzdelme lendíti előre, mely küzdelem azonban az adott társadalom fenntartását célzó közös érdek egységének talaján folyik, külső támadás, elemi csapás az ellentétek ideiglenes háttérbe szorulásához, egységes föllépéshez vezet, legalább is, míg a társadalom fellendülő szakaszát éli. Alapjában a hanyatló periódusban sem változik a helyzet: az osztályharc sosem az adott társadalom eipusztításáért, hanem rendszerének megváltoztatásáért folyik. Ez a dialektikus egység az ókori közösségre csak részben jellemző, csak a szabadokra, a tényleges vagy potenciális rabszolgatartókra, akik érdekellentéteiktől vezérelve állandó harcot vívnak ugyan egymással, de ez a harc egy magasabb, a rabszolgatartó közösség fenntartására irányuló egységen belül zajlik, és az egyes érdekcsoportok kifelé, külső ellenség vagy fellázadt rabszolgák irányában kollektív föllépésre is képesek. Ezzel szemben az ugyanezen közösségben élő rabszolgák az adott közösség fenntartásában egyáltalán nem érdekeltek. A két fél viszonyát az egység nélküli ellentét jellemzi. A rabszolgákat a szabadok alkalmakként a maguk oldalára állíthatják, de ez nem társadalmi, hanem egyéni ügy; a szolga nem az egész közösséget, a hazát vagy szolgatársait képviseli — például — a háborúban, hanem kizárólag önmagát, az egyéni felszabadulás reményében vitézkedik. Mai értelemben vett társadalmat csak a szabadok alkotnak, a lakosság másik része ezen kívül áll. A „rabszolgatartó társadalmi rendszer” elnevezés tehát nem egészen pontos, voltaképpen „a rabszolgatartók társadalmi rendszeréről” van szó, melybe maguk a szolgák nem tartoznak bele.

Az a magasabb egység, amiben szabad és szolga találkozik, nem a társadalom, hanem a „genus humanum”, a természeti emberek összessége. Itt valóban megtalálható az együttműködés. Azokkal a támadásokkal szemben, melyek nem a társadalmat, az államot, a kultúrát, hanem a személyes életet fenyegetik, csakugyan megvan az érdekonosság, elképzelhető a közös fellépés. Az égő házból szabad és szolga együtt menekül, az árvíz ellen együtt védekeznek, a Vezúv kitörésekor együtt pusztul. A természettel vívott közös küzdelemnek azonban rendszerebb és fontosabb aktsa a termelés, melynek során szabadok és szolgák egyesült erővel kényszerítik ki a faj fenntartásához szükséges javakat. Ez az az alap, amelyen az emberiség

két, minőségileg egyelőre különböző csoportja közeledhet egymáshoz, és majd később társadalommá egyesülhet. Ez az egyesülés akkor következik be, amikor a termelés egészében társadalmi jellegűvé válik. Egyelőre még csak részben az. Csak a szabadok részéről az, csak őket jellemzi a célszerűség, aminek jegyében a természet által kínált eszközöket (többek között állati és emberi munkaerőt) felhasználva valami terv megvalósítására törekednek. A szolga munkája céltalan, ő okszerűen cselekszik, kényszer alatt, és munkájának eredménye nem a természet átalakítása, hanem saját fizikai létének fennmaradása. Nemcsak szólam szerint élő szerszám, hanem a termelésben betöltött funkciója szerint is, ennek következtében esik a „mancipium” fogalma alá. Az egység tehát a természettel szemben áll fenn, csak az emberi fajból kifelé, és nem más közösségekkel szemben, nem befelé jelenik meg. Ebben az időben a termelés már többet kíván a legegyszerűbb fizikai munkavégzésnél (szakképzettséget, intézményeket stb.), de még nem mindenkitől. Képes is már többet nyújtani a fizikai létfenntartásnál (kultúrát stb.), de még nem mindenkinek. Amilyen ütemben emelkedik aztán a termelés színvonala, úgy követel magasabb teljesítményt (tudást, műveltséget, lelkesedést) egyre szélesebb tömegektől, egyúttal egyre több embernek engedi meg, hogy tudást, műveltséget szerezzen, egyre többet avat a társadalom tagjává, egyre többet tesz a társadalmi érdek részesévé, a társadalmi célok iránt fogékonnyá.

Ha a most felvázolt képet valaki szembeállítja azzal, amit a XX. századi társadalom, akár csak közvetlen tapasztalat szerint is mutat, jól érzékelhetően kirajzolódik a tendencia, és pontosan beillik az a kép, amit Szűcs a magyar jobbágyság „társadalmi érzékenységéről”, a nemzettel, a hazával szemben elfoglalt álláspontjáról és ennek változásáról felrajzol. Ez a tendencia is lehet mérőszalag, melyre történelmünk tényei ráilleszthetők, és értékelhetők lesznek anélkül, hogy hamis fogódzókra szorulnánk.

Kovács József László: Lackner Kristóf és kora. 1571—1631. Sopron 1972. A Soproni Szemle Kiadványai. 142 l. (Új sorozat, 6. sz.)

Szinte megvalósíthatatlan feladatra vállalkozott Kovács József László könyvében, mely kandidátusi disszertációjának egy rövidített változata, mikor Lackner Kristóf életét, a magyar későhumanizmusban betöltött irodalmi szerepét kívánta feldolgozni, összekapcsolva működési helyének, Sopronnak XVII. század eleji kultúr- és helytörténeté-

Szűcs Jenő eredményei minden bizonnyal maradandóak lesznek, legalábbis abban, hogy aztán valamennyien meggondoltabban használjuk majd jól bevált patronjainkat. De hogy ezzel a kérdés megoldódott, azt távolról sem tartom biztosnak. „A nemzet historikuma és a historikum nemzeti volta” tekintetében a közgondolkodás alighanem marad a régiben. Hogy a tudomány eredményei „leszállnak” a köztudatba, pium desiderium, aminek reális lehetősége nincs. Gondoljuk meg, mit ért el e téren az egyik legtekintélyesebb tudomány, a matematika. Rendelkezik néhány tíz- vagy százezer esztendő múlttal — nyilván akkor kezdődött, amikor az ember először nézett az ujjaira —, és ma már nem-hogy ostromolja az eget, de a csillagokon is túl lát. Mi az mármost, amit eredményeiből közkincsnek mondhatunk, amit pigmeustól eszkimóig a földkerekség (legyenek szerényebbek: Magyarország) minden épelméjű felnőtt lakója a magáénak mondhat? Hát — talán — a négy alapművelet tízen aluli számokkal. Miért várnánk többet a történettudománytól? Fölveheti-e a versenyt a közgondolkodás maximáival, az olyanfélékkel, hogy „a magyar lovas nemzet”, az ipszilonok viszont jöttment népség, történelme sincsen? Nagyon-nagyon rászorulna a köztudatformáló eszközök, az iskola, a tömegkommunikáció, a művészet segítségére. Ahhoz azonban, hogy ez a segítség valóban hasznos legyen, és ne dagassza, hanem fogyassza a káoszt, először azt a szemléletet kellene felülvizsgálni, melylyel ez eszközök birtokosai a történettudományt nézik. Sosem láttam olyan filmet, mely a fizikai törvényekre valami sajátos, egyéni magyarázatot adott volna. A történelmi film viszont jószerivel művészi alkotásnak sem tekintetik, ha nincs benne valami „szuverén”. Nem tartom kézenfekvőnek, hogy minden művész egyúttal történettudós is volna. Szűcs Jenő könyve — például — kitűnő tankönyv lehetne mindazok számára, akiknek elsőrendű hivatásuk a közgondolkodás formálása.

Kulcsár Péter

*

vel — mindezt úgy, hogy a nem szakember olvasónak is érdekes, olvasmányos művet nyújtson. Egy 142 lap terjedelmű monográfia túlzottan korlátozott tér Sopron város kultúr-történetének és Lackner sokirányú működésének alapos igényű feldolgozásához, óhatatlanul valamelyik kutatási területnek előtérbe kell kerülnie a többi rovására. Kovács József László a kitűzött célnak megfelelően helyes arányérzékkel próbálja e buktatót elkerülni, de az anyag sokrétűsége és összetettsége ezt nem teszi lehetővé. Jelen esetben a